

**DIÓSADI ELEKES GYÖRGY (1905–1977):
EGYKORI ERDÉLYI ORVOSTÖRTÉNÉSZEK**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István
vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád**

A kolozsvári egyetem hazatérével mienk lett az ott 1921-ben felállított orvostörténeti tanszék és orvostörténeti könyvtár és múzeum is¹.

Az orvostörténet-írás erdélyországi kezdete jóval korábbi, mint a tanszék megalapítása. Az első e tárgykörbe tartozó munkácska Chiakor Györgynek Kolozsvárott 1587-ben megjelent és Báthori István lengyel király halálának körülményeit tisztázni kívánó irata: 'Epistola de morbo et obitu Stephani Regis Poloniae'.²

Ezután hosszú időn keresztül hallgatott az orvostörténelem múzsája, míg végül 1719-ben megjelent az erdélyi származású Enyedi Istvánnak 'De medicina Hippocratis mechanica' című avatási értekezése, melyben Hippokratész felfogását ismerteti a szív szerepéről, a vér mozgásáról, a plethoráról, a pneuma felől, leírja Hippokratésznek a bőr, az izmok és a szervek rostjainak összehúzódása által vélt gyógyító eljárását.³

Enyedi Enyeden és Debrecenben végezte a gimnáziumot és 1719. augusztus 28-án Halléban szerezte orvosi diplomáját. Az egyetem nagyhírű tanárának, Hoffmann Frigyesnek a hippokratikus felfogáshoz és a mechanico-dynamikus elvekhez való szellemi kapcsolata, valamint mérsékelt van Helmont-, tehát Paracelsus-ellenessége közismert s ha meggondoljuk, hogy a magyar származású Sinapius Senf Mihály Alajos csak nemrég, 1697-ben támadta meg kissé otromba módon a párizsi orvosi akadémiát a túlzásba vitt vérvételek miatt, aminek viszont Hoffmann híve volt bizonyos mértékben, akkor közel áll a lehetősége annak, hogy Enyediben nem csak Hoffmann tanítványát lássuk, hanem a kései Paracelsus-ellenesek egyik hazai képviselőjét is.

Tágabb értelemben véve szintén idetartozik az ugyancsak erdélyi származású s Bécsben és Utrechtben tanult Zágonyi Gábornak 1764-ben Utrechtben megjelent munkája: 'De Inventis Hujus Saeculi in Arte Salutari novis', melyben kora nevezetes orvosi felfedezéseit, részben az elméleti, részben a gyakorlatiakat sorolja elő.⁴ Utóbbiakban mint a Wessprémi István által

¹ Forrás: Diósadi Elekes György: Az orvostörténetírás története Erdélyben. = Orvosi Hetilap, 1942. pp.376–377.

² Chiakor György: Epistola de morbo et obitu Stephani Regis Poloniae. Kolozsvár, 1587. (Ez a mű Chiakor György fejedelmi titkár neve alatt Nicolaus Buccellának Kovacsóczy Farkas, erdélyi kancellárhoz írt és Báthori István haláláról szóló levelét tartalmazza. Valószínűleg nem Kolozsvárott, hanem Krakkóban jelent meg.) – *a szerk. megj.*

³ Enyedi István: Dissertatio inaug. De medicina Hippocratis mechanica. Halæ Magd., 1719. 40 p.

⁴ Zágonyi Gábor: Dissertatio inaug. De medicina de inventis hujus saeculi in arte salutari novis. Trajecti ad Rhenum, 1764. VI, 69 p.

javasolt pestis-elleni oltás ellenfele mutatkozik, másrészt a magyar orvosi irodalomban ő teszi bírálat tárgyává először Auenbruggernek percussió eljárását (1761).

A luxemburgi származású és van Swieten által 1755. évi erdélyi pestis elfojtására leküldött Chenot Ádámnak két munkáját is az orvostörténeti művek közé sorolja Győry Tibor (e munkák 1765. és 1799-ben jelentek meg), azonban a címükben viselt 'Historia' szótól eltekintve, sokkal inkább járványtani, mint történeti munkák. Ugyanez az eset áll fenn nagybaconi Intze Mihálynak az 1822. évi brassói pestissel foglalkozó medico-historica dissertációjánál is. Farkas Ignác az erdélyi bábázzat kronológiájához írt német nyelvű megjegyzéseiben (1803), a jelen tennivalóinak gyakorlati megoldását keresi. Az erdélyi születésű Papp László Vazul bölcséleti és orvosdoktornak 'De funeribus plebei Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum et quibusdam circa ea abusibus, perpetuo respectu habito ad veterum Romanorum funera' (Vienna, 1817) című művét eredetiben nem láttam, sem az irodalom vonatkozó ismertetését nem ismerem. Alkalom szülte orvostörténeti írásnak tekinthetjük szotyori Szotyory Józsefnek a marosvásárhelyi polgári kórházról 1833-ban megjelent munkáját.⁵

F. Müllernek a nagyszebeni szász gimnázium értesítőjében megjelent műve – mely önálló formában 1856-ban Bécsben is megjelent – 'Geschichte der siebenbürgischen Hospitäl bis 1825' máig egyik legfontosabb forrásmunkánk az erdélyi kórházi viszonyokra.⁶

Szorgalmas adatgyűjtő munkások: Trauschenfels Jenő⁷ és Herbert Henrik,⁸ rendszeres orvostörténeti tanulmányozást és készütséget Erdélyben elsőként kissolymosi Gyergyai Árpádnál találunk, akinek nevét Bologna nem említi az erdélyi orvostörténeti írók felsorolásakor,⁹ ahol csak százszokat sorolt fel.

Gyergyai Nagyszebenben született 1845-ben, orvosi oklevelet Bécsben szerzett, majd Kolozsvárott és Pesten tanársegéd az élettanon. 1875-ben Lipcsébe, Párizsba, Londonba, Edinburghba látogat el és 1877-től Kolozsvárott az unitárius gimnázium természettanára. Egyrészt külföldi útja, másrészt barátainak unszólása terelték figyelmét az orvostörténelem felé. Első ez irányú munkáját Claude Bernard életéről és tudományos működéséről Kolozsvárott 1878-ban olvasta fel,¹⁰ további munkái a sebészet, ill. ókori sebészet történetéből merítvék.¹¹ Az anyag racionális kezelési módja, idézetei, sőt könyvtárának főleg francia és német, részben olasz és angol nyelvű forrásmunkái a francia Daremberg és a német Haeser hatására mutatnak. 1880-ban a sérvek tanának történetéről tartott előadását már orvostörténeti magántanári előadásnak szánta, amikor 1881. január végén váratlanul meghalt.¹²

Hasonlíthatatlanul szerencsésebb viszonyok között dolgozott Brassóban Gusbeth Ede, aki városának egészségügyi krónikása volt, aprólékos részletekig menve, ügyes és áttekinthető csoportosítással élve, akár 1884-ben megjelent 'Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt' című munkáját, vagy 'Das Gesundheitswesen in Kronstadt' sorozatos kiadványát

⁵ Szotyory József: A maros-vásárhelyi országos polgári gyógyintézet eredetének s felállításának rövid és igaz történetírása. Marosvásárhely, 1833. 34 p.

⁶ Müller, Friedrich: Geschichte der siebenbürgischen Hospitäl bis 1825. (Klny. a segesvári evangélikus gimnázium 1855/56-os évkönyvéből. A teljes évkönyv: Wien, 1856. 86 p.)

⁷ 'Zur Geschichte der Errichtung des Bürgerkrankenhauses in Kronstadt' és néhány az 1709–10. pestisre vonatkozó irata. (Megjelent a 'Korrespond. Bl. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde' c. periodikában) Lásd még: Deutsche Fundraben zur Geschichte Siebenbürgens. Neue Folge. Herausgegeben von Eugen von Trauschenfels. Kronstadt, 1860. 414 p.

⁸ V. ö.: Herbert, Henrik: Die Gesundheitspflege in Hermannstadt c. tanulmányával, amely az 'Arch. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge.' XX. kötetében jelent meg.

⁹ Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1926. p. 107.

¹⁰ Gyergyai Árpád: Claude Bernard élete és tudományos működéséről. = Orvos-Természettudományi Értesítő [Kolozsvár], 1878.

¹¹ Gyergyai Árpád: A sérvkizárás tanának és gyógykezelésének történelme az ókorban. = Orvos-Természettudományi Értesítő, 1881. Orvosi szak. 1. sz. pp. 9–22.

Gyergyai, A[rpád]: Kritische Bemerkungen zur Geschichte der Lehre von den Brüchen. = Deutsche Archiv für Geschichte der Medizin, 1880. pp. 321–331, 381–393.

¹² Lásd: Orvosi Hetilap, 1881. 130. has.

(1884–1900), avagy életrajzi és irodalmi adatokat tartalmazó ‘Das Sanitätspersonal in und aus dem Kronstadt’ című munkáját stb. nézzük.¹³

Végül a múlt századi kutatók között meg kell említenem Maizner Jánost, az élettan tanárát a kolozsvári egyetemen, aki megírta a kolozsvári orvossebészeti intézet történetét eredeti források alapján¹⁴ és kötetbe gyűjtötte a magyar orvostudományi irodalmat 1770-ig,¹⁵ de már előbb részletesen foglalkozott a sebészet történetével és sok új magyar adatot hozott.¹⁶ Azonkívül az orvostudomány történetéből néhány féleven át praelegált is. Vácott, 1828-ban született, orvosi oklevelet Budapesten 1852-ben szerzett, majd Balassa és Semmelweis asszisztense, 1858-ban kolozsvári szülészprofesszor. Meghalt 1902-ben.

Még két kutatót kell említenem, akiknek működése ugyan még a múlt század utolsó éveiben kezdődött, de munkájuk dandárját a megszállás évei alatt, szinte a román orvostörténészek ellensúlyozására végezték.

Az egyik sárospataki Pataki Jenő, 1857-ben született Kolozsváron s az egyetemet ugyanott és Budapesten végezte, majd Bókay János juniorral együtt gyermekgyógyásznak készült. E téren eltért kiváló évtársa mellől, de az orvostörténeti érdeklődést mindkettőjükben ugyanazon tanár, id. Purjesz Zsigmond, a budapesti egyetem az orvostörténet magántanára oltotta beléjük. De amíg Bókay a gyermekgyógyászat történetével foglalkozott legszívesebben, addig Pataki az erdélyi orvostudomány és gyakorlat elfelejtett nagyságait elevenítette fel: Dimien Pált, Péchy Lukácsot, Mátyust, a Barra-, a Pápai Páriz és a Pataki családok 3–4–5 nemzedékre kiterjedő orvosi generációit mutatta be abban az időben, amikor a kolozsvári orvostörténeti tanszék igazgatója, a Lyonból hívott Guiart az erdélyi orvosokról írott lexikonában csak szász, belga, román, francia és nagynémet származású orvosokról emlékezett meg. Patakinak magyar orvosok 1800 előtti munkáit tartalmazó kb. 400 kötetes könyvtárát a szegedi egyetem vette meg felállítandó orvostörténeti intézete részére, ez az anyag azonban Kolozsvár hazatérésekor a kolozsvári egyetem tulajdonába ment át.

A másik Orient Gyula, a Máramaros megyei Nagybecskón 1869-ben született. A gyógyszerész oklevél elnyerése után a kolozsvári egyetemen helyezkedett el s megszerezte az orvosi diplomát is. Első cikke a csetneki régi gyógyszerertárról szól s 1895-ben jelent meg. Eleinte a gyógyszerészet történetével, az alkémiával, az erdélyi gyógyszerterek történetével foglalkozik és már ekkor kezdi gyűjtogetni Erdély és Magyarország minden részéből gyógyszerészeti múzeumának anyagát, amely oly értékes, hogy amidőn a nemzetközi orvostörténeti társaság 1932-ben Bukarestben tartotta ülését, a román kormány Kolozsvárról odavitette s mint román nemzeti kincset mutatta be. E gyűjtemény, a család birtokában lévő kis töredéktől eltekintve, jelenleg a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület birtokában van, így köztük számos Rákóczi korabeli gyógyszerertári fajansz- és üvegedény, eszközök, Velits Sámuel 1760-ból való kézi festésű gyógyszerészeti oklevele stb. összesen mintegy 1500 darab. Az utóbbi években szívesen foglalkozott a régi rómaiak sebészeti eszközeinek Erdély területén talált darabjaival és 1928-ban adta ki az erdélyi gyógyszerterek és kórházak történetére vonatkozó munkáját ‘Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története’ címen.¹⁷

Magyarországon 1900-tól kezdve a vezetést orvostörténeti téren Budapest ragadta magához, de csak tervezetek hirdetik ennek emlékét. Ugyanakkor Európa majdnem minden állama nyilvános rendes tanszéket állított fel s erre az időre esik a lipcsei, bécsi koppenhágai és hágai múzeumok alapítása. 1910-ben alakult a londoni Welcome múzeum saját hatalmas palotájával. A világháború után az utódállamok egymás után állítottak orvostörténeti tanszéket. Lengyelországnak mind az öt egyeteme kapott katedrát, Zágrábban is szerveztek tanszéket s a románok 1921-ben Kolozsvárott

¹³ Munkáit részletesen felsorolja Valeriu Bologna. In: Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1926. p. 108.

¹⁴ Maizner János: A kolozsvári orvossebészeti tanintézet történeti vázlata. 1775–1872. Kolozsvár, 1890. IV, 80 p.

¹⁵ Maizner János: A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig. Kolozsvár, 1885. 32 p.

¹⁶ Maizner János: Történelmi tanulmányok a sebészet köréből. 1. A sebészet egyetemes történelmének rövid vázlata. = Orvosi Hetilap, 1859. 519–523. has.; 2. A gyógyászat, különösen a sebészet történelmének rövid vázlata az osztrák birodalomban és hazánkban. = Uo., 1859. 533–537. has.; 3. A bécsi és magyarországi műtőintézet rövid ismertetése. = Uo., 1859. 549–554. has.

¹⁷ Orient Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj – Kolozsvár, 1926. (románul: 1927.)

állítottak fel tanszéket és arra a lyoni egyetemről a parasitologia tanárát, Guiart-ot hívták meg vendégelőadónak és a múzeum megszervezőjének. Guiart minden második félévet Kolozsvárott töltötte és az intézet és múzeum megszervezése az ő érdeme. Egy múzeumőr, egy tb. asszisztens és egy tb. gyakornok volt mellé beosztva. 1930-ban tanársegéde, Valeriu Bologa (szül. Brassóban) vette át az intézet vezetését, rövidesen nyilvános rendes tanár lett s mint ilyen, keresztül vitte, hogy az orvostan és gyógyszerészet történetének hallgatása kötelező lett. Az 1938. évi román racionalizálási eljárások idején a tanszék javadalmazása megszűnt és Bologa mint fizetéstelen igazgató és mint a közben megüresedett bőrgyógyászati tanszék helyettes igazgatója (ugyanis Tatar Coriolan, a bőrgyógyász közben Észak-Erdély helytartója lett) működött tovább. Az intézeti munkásságot nagyban előmozdította az a rendszer, hogy az orvosdoktorrá avatandók avatási értekezéseket voltak kötelesek írni és kiadni. Az orvostörténeti tételeket különösen magyar fiúk választották szívesen, ezeknek Bologa megállapíthatólag magyar vonatkozású témákat adott ki, túlnyomóan az erdélyi járványok történetéből. Ugyancsak Bologa gyűjtötte egybe a régi magyar orvosi folyóiratokat és orvosi könyveket s ezeket elkülönítve, külön szekrényben kezelte. Az intézetben 1936-ig készült orvostörténeti avatási értekezések száma 90, ebből 36 magyar, ill. erdélyi orvostörténeti és népiesgyógyászati tétel. A 36 dolgozat szerzői közül 35 magyar nevű.

Volt az intézetnek negyedévenként megjelenő folyóirata is, azonkívül az intézet szerkesztésében a Biblioteca medico-istorica az 1926–36-ig terjedő időben 8 könyvet adott ki, közöttük egyetlen magyar szerző sincs. A nyolc kiadvány közül Erdélyre vonatkoznak: Bologa: 'Contribuțiune la istoria medicinii în Ardeal' és Lenghel: 'Istoricul Ciurmei în Cluj la 1738–39'. 1931-ben az intézet évi átlánya 30 ezer Lei volt.

Az intézet munkásságával kapcsolatban rá kell mutatnom arra a Bálint Nagy István által a Magyar Szemlében erősen támadott eljárására a román orvostörténészeknek, hogy propagálták a Köleséri Sámuel és a Rácz Sámuel román származásával, ill. elrománosodásával kapcsolatos téves és tendenciózus nézeteket és erdélyi orvosokról írva, sajnálatos módon a szász, német, belga, holland és román orvosokat emelik ki Erdély történeti földjén, Guiart biográfikus lexikonja pedig egyenesen hallgat a magyar orvosokról. Az intézetnek az átvétele óta lefolyt történetével és anyagával nem kívánok foglalkozni.

Annak a reményemnek adok kifejezést, amiről 'Teendők a magyar orvostörténeti tudomány érdekében' című cikkemben¹⁸ bővebben írtam, hogy eljön az az idő, amikor a debreceni egyetem is megkapja a kultuszkormánytól a lehetőséget egy orvostörténeti múzeum és intézet vagy szeminárium felállítására, de remélhetőleg nem úgy, mint Apáthy István 'A kolozsvári tudományegyetem állattani és összehasonlító anatómiai intézete'¹⁹ című munkájában nem egészen indokolatlanul írta:

„Egyetemet alapítottak Kolozsvárt, intézetként egy darab spongyával és két darab krétával.”

Kíváncsinos az volna, ha mind az öt magyar egyetemen öt intézetben kötelező tárgyként tanítanák az orvostörténetet. Ezek az intézetek lennének hivatva arra a nemzeti feladatra, hogy a magyar orvosi kultúra kiemelkedő tetteit és alakjait igazi és tárgyilagos megvilágításban hatékonyan vessék a tudományos világ tudatába és az e téren elterjedt téves és tendenciózus beállításokat megcáfolják.

¹⁸ Diósadi Elekes György: Teendők a magyar orvostörténeti tudomány érdekében. = Orvosi Hetilap, 1938. pp. 1077–1079.

¹⁹ Apáthy István: A kolozsvári tudományegyetem állattani és összehasonlító anatómiai intézete s ezzel ideiglenesen összekapcsolt szövet- és fejlődéstani intézet. 1903. Bp., 1903. 122, 2 p.